

O TRĂSĂTURĂ DIALECTALĂ ÎN MORFOSINTAXA VERBULUI DACOROMÂNESC: TRECERE ANALOGICĂ DE LA CONJUGAREA A III-A LA CONJUGAREA A II-A (I)¹

LUMINIȚA BOTOȘINEANU*, ANA-MARIA MINUȚ**

1. UN MODEL ACCENTUAL APARTE

În volumul al III-lea, în lucru, cuprinzând texte dialectale din zona Bucovinei aferente *Noului Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina*, ne-a atras atenția frecvența unui tipar accentual aparte la pers. 4 și 5, ind. și conj. prez.², ale anumitor verbe care în limba comună sunt de conjugarea a III-a. Semnificativ prin amploare și varietate, inventarul acestui tipar accentual cuprinde forme oxitone precum: *aducém; aducéți, ajungém; ajungéți, alegém; alegéți, bătém; bătéți, cerém; ceréți, cunoștém; cunoștéți, ducém; ducéți, făcém; făceți, fierbém; fierbéți, începém; începéți, încingém; încingéți, întindém; întindéți, mergém; mergéți, mulgém; mulgéți, plângém; plângéți, puném; punéți, rămâném; rămânéți, râdém; râdéți, rupém; rupéți, scriém; scriéți, smulgém; smulgéți, spărgém; spărgéți, spuném; spunéți, strângém; strângéți, trăgém; trăgeți, ținém; ținéți, umplém; umpléți, zicém; ziceți etc.*, acolo unde varianta normativă prezintă o accentuare paroxitonă. Actualizate în proporții diferite, acest tip de forme de pers. 4 și 5 ind. și conj. prez. cu accent pe flectiv (RF) nu sunt generale, ci apar în sursa menționată în variație liberă cu cele cu accent pe radical (RF). La același locutor și chiar în aceeași frază se constată ocurențe ale ambelor modele accentuale; mai mult, se poate sesiza că majoritatea vorbitorilor alternează accentuarea oxitonă cu cea paroxitonă chiar în cazul acelorași verbe: *púnem și puném, zícem și zicém, făceți și făcéți etc.* (cf. și *infra*, 3.2.3), regimul accentual în acest caz nefiind prin urmare unul fix.

¹ Partea a doua a acestui studiu, care va aborda subiectul din perspectivă istorică, etiologică și normativă, va fi publicată în următorul tom al revistei.

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Academia Română, Filiala Iași, România (lumi.botosineanu@gmail.com).

** Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, România (a_minut@hotmail.com).

² La care s-ar putea adăuga și pers. 5 imper., care, din cauze identificabile printr-o abordare de tip pragmlingvistic pe care însă nu ne-o propunem aici, prezintă ocurențe cu totul izolate în corpusurile de texte dialectale.

2. ÎNCADRAREA TIPOLOGICĂ A VARIANTELOR ACCENTUALE OXITONE LA PERS. 4 ȘI 5, IND. ȘI CONJ. PREZ. ȘI LA PERS. 5 IMPER.

Pentru analiză, am selectat ca element-tip al clasei formele verbale *făcém*, *făcéți*, cel mai bine reprezentate statistic în corpusul în constituire amintit, cu ocurențe în toate punctele de anchetă, comparația realizându-se cu două verbe selectate pe criterii de similitudine a structurii fonetice: *a tăcea* (de conjugarea a II-a) și *a coace* (de conjugarea a III-a). Prin punerea în paralel a paradigmelor acestor trei verbe la ind. prez., rezultă că flexiunea pentru conjugarea a II-a este identică cu cea pentru conjugarea a III-a la pers. 1, 2, 3 și 6, excepție făcând pers. 4 și 5, singurele relevante pentru stabilirea diferențelor, de natură preponderent accentuală (la care se adaugă și alternanța vocalică *a/ă*), dintre cele două conjugări: accent pe flectiv (oxiton) la conjugarea a II-a, respectiv pe radical (paroxiton) la conjugarea a III-a (cf. *infra*, tabelele 1 și 2).

Tabelul 1. Paradigmele verbelor *tăcea*, *face/făcea* și *coace* la ind. prez., comparativ

Persoană	Conjugarea a II-a		Conjugarea a III-a	
	<i>TĂCEA</i>	<i>FĂCEA</i>	<i>COACE</i>	<i>FACE</i>
1	<i>tac</i>	<i>fac</i>	<i>coc</i>	<i>fac</i>
2	<i>taci</i>	<i>faci</i>	<i>coci</i>	<i>faci</i>
3	<i>tace</i>	<i>face</i>	<i>coace</i>	<i>face</i>
4	<i>tăcém</i>	<i>făcém</i>	<i>coácem</i>	<i>fácem</i>
5	<i>tăcéți</i>	<i>făcéți</i>	<i>coáceți</i>	<i>fáceți</i>
6	<i>tac</i>	<i>fac</i>	<i>coc</i>	<i>fac</i>

Conform specificului paradigmelor verbale, în interiorul cărora se definesc anumite continuități structurale, formele de ind. prez. pers. 4 și 5 cu model accentual RF trebuie corelate cu alte forme, care prezintă ca regulă generală un regim accentual identic și forme în majoritate omonime cu ale indicativului: conj. prez. (exceptând desinența la pers. 3 și 6 și morfemul *să* al conjunctivului), imper. pers. 5 și imper. neg. pers. 5. La toate modurile și timpurile menționate este de remarcat că diferența de accentuare între *făcém*, *făcéți* și *fácem*, *fáceți* nu e o simplă variație fonetică suprasegmentală, care dublează alternanța vocalică *ă/a*, ci are implicații mai largi, semnalând, de fapt, o diferență de conjugare: structurile oxitone (accentul pe flectiv – RF) se actualizează în cazul conjugării a II-a (ex. (*a*) *făcea*, cf. (*a*) *tăcea*), în vreme ce accentuarea paroxitonă (accentul pe radical – RF) caracterizează conjugarea a III-a (ex. (*a*) *face*, cf. (*a*) *coace*):

Tabelul 2. Regimul accentual la conjugările a II-a și a III-a (pers. 4 și 5 ind. și conj. prez., 5 imper.)

Conjugare	a II-a	a III-a
Tip accentual (pers. 4 și 5 ind. și conj. prez., 5 imper.)	RF	RF

Condiționată în mare măsură de similitudinile paradigmatiche discutate *supra*, dar și, la modul mai general, de o anumită tendință de omogenizare a sistemului accentual în flexiunea verbală (cf. Byck 1935: 188; *Tratat*: 306), fluiditatea limitei dintre cele două conjugări are drept consecință, la nivelul unora dintre varietățile dialectale dacoromâne, o reechilibrare între inventarele conjugărilor a II-a și a III-a (spre deosebire de situația din limba comună), concretizată prin consolidarea statutului anumitor verbe etimologic de conjugarea a II-a și mai ales prin alunecări analogice de la conjugarea a III-a la conjugarea a II-a. Fenomenul este mult mai extins din punct de vedere diatopic și mai important din punct de vedere cantitativ decât s-ar putea presupune pe baza dicționarelor, a glosarelor regionale și a indicilor de cuvinte și forme elaborați pe baza materialelor incluse în volumele de texte dialectale (vezi *infra*, 3.2.1, 3.2.2). Aceste surse rețin variantele de conjugarea a II-a ale verbelor de conjugarea a III-a cu o consecvență net superioară atunci când este vorba de actualizări ale infinitivului, spre deosebire de situația schimbărilor de accent (la ind. și conj. prez. pers. 4 și 5, imper. pers. 5, imper. neg. pers. 5), subsumabile în realitate aceleași evoluții, unde însă procentul de identificare corectă a variantei scade sensibil. Cauza pare a fi o interpretare a fluctuației accentuale ca fiind un fapt în sine, strict formal, fără consecințe morfologice, când, în fapt, în ciuda caracterului său fluid, opoziția oxiton-paroxiton indică o diferență de conjugare, având caracter distinctiv.

Spre deosebire de delimitarea dintre cele două conjugări pe baza modelului accentual (R^f sau R^f) la pers. 4 și 5 ind. prez., mai greu de operat din motivele menționate *supra*, infinitivul în -ea și formele verbale care îl au drept constituent (viit. I, cond. prez., imper. neg. pers. 2) oferă, prin gradul incomparabil mai ridicat de transparență, un tipar accesibil pentru identificarea verbelor de conjugarea a II-a cu statut de variantă a anumitor forme verbale de conjugarea a III-a care, etimologic sau analogic, sunt forme-tip.

3. PERSPECTIVA DIATOPICĂ

3.1. Situația formelor de conjugarea a II-a în locul celor de conjugarea a III-a, reflectată în cercetări anterioare

Analiza literaturii de specialitate relevă faptul că modelul accentual în chestiune nu a făcut obiectul unor cercetări metodice, în schimb nu lipsesc mențiuni ale trecerii de la conjugarea a III-a și a II-a și nici unele tentative, de cele mai multe ori nesistematice, de stabilire a ariei fenomenului.

3.1.1. În dialectul dacoromân

După constatările lui Gustav Weigand, accentuarea verbelor de conjugarea a III-a pe terminație se produce în mai multe regiuni: Banat (*făcém, ducém, mergém*

etc. – Weigand 1896: 239), Criș-Mureș (*făcém* etc. – Weigand 1897: 295), Odobești–Putna (*vindém, făcém* – Weigand 1901: 277), Moldova (*făcém, mergém, vindém* – Weigand 1902: 190). O proiecție diatopică similară îi datorăm lui Leca Morariu (1924: 81–82), care, pe baza unui material factic excerptat din Weigand, plasează fenomenul „în regiuni ale Crișului și Mureșului”, „în Muntenia (Odobești)” și „în Moldova”, însă un progres mai important în înțelegerea acestui fapt de limbă se înregistrează prin corecția adusă de Morariu la încercarea lui Weigand de a identifica în structura bisilabică a formei verbale contextul fonetic favorizant pentru trecerea de la conjugarea a III-a la a II-a (Weigand 1902: 190). Mai exact, la ipoteza avansată de Weigand, Morariu vine, pe bună dreptate, cu un contraargument diatopic cantitativ, și anume „formele moldovene, foarte uzitate: *încingém, petrecém, trimitém*”, trisilabice (Morariu 1924: 81).

Situația respectivului fapt de limbă în nord-estul dacoromânei l-a preocupat și pe Iorgu Iordan (1934–1935: 100), care observă că graiurile de tip moldovenesc manifestă o predilecție pentru conjugarea a II-a, menținând infinitivul „cu terminația *-ea*”, așa cum a fost „odinioară la românii de pretutindeni (între altele, fiindcă această formă este moștenită din latinește)”. În „vorbirea moldovenească”, cu alte cuvinte în „graiul moldovenesc de nord, care se dovedește inovator și în domeniul morfologiei”, se constată nu doar că sunt păstrate la conjugarea a II-a verbele „care au avut-o din capul locului”, ci și că „numeroase verbe” de conjugarea a III-a prezintă forma în *-ea* (*ibidem*). În schimb, în opinia lui Iordan, graiul muntenesc și, „în consecință, limba comună” preferă conjugarea a III-a, cu precizarea, cumva paradoxală, că se manifestă aici și „o tendință opusă, destul de puternică”, prin care „graiul muntenesc familiar se întâlnește [...] cu cel moldovenesc de nord” (*ibidem*: 101).

Mai aproape de zilele noastre, cercetări de tip diacronic și diatopic au definit graiurile oltenești (Coțiu 1971), apoi „centrul Munteniei și vestul Olteniei” (Marin 1991: 46), respectiv o arie compactă din Crișana (cf. *Tratat*: 306) drept arii predilecte ale acestei particularități.

3.1.2. În dialectele sud-dunărene

Studiind comparativ dialectul dacoromân și cele din sudul Dunării, Ovid Densusianu (1901: 329) indică, printre elementele comune aromânei și graiurilor din sudul Crișanei și Banat, „formele verbale de tipul *fășêm, fășêt, macedor. fățêm, fățêt*, cu accentul pe terminație”. Ipotezei lui Densusianu conform căreia respectivele fapte de limbă ar fi fost transplantate la nordul Dunării prin migrația aromânilor produsă între secolul al VII-lea și al XIII-lea, S. Pușcariu îi opune opinia că ar fi vorba de evoluții paralele și independente, chiar dacă el nu pare a contesta faptul că dialectul aromân și graiul din Banat reprezintă o arie predilectă a fenomenului: „les quelques verbes de la 3-ème conjugaison peuvent subir au pluriel un déplacement d’accent à la I-ère et III-ème personne³ [sic!], sous l’influence des autres verbes;

³ De fapt, a II-a (5).

făcém, etc. ne sont pas du tout particuliers à l'aroumain et au dialecte du Banat; ils sont fort ordinaires en Bucovine, et il suffit de lire les poésies de Iancu Văcărescu pour se convaincre qu'ils sont usités aussi dans la grande Valachie" (Pușcariu 1937: 104–105).

La rândul său, Leca Morariu (1924: 82) observă în dialectul aromân (pe baza izvoarelor antologate de P. Papahagi 1905) „o deosebită predilecție de a accentua verbele de conjugarea a III-a după conjugarea a II-a”. Un spațiu amplu, pe măsura importanței respectivului fapt de limbă în morfosintaxa dialectului aromân, îi acordă și Theodor Capidan (1932: 433), care, în capitolul *Treceri de conjugare*, face distincția „între verbele care arată trecere numai la infinitiv” și „verbele care arată trecere și la celelalte forme verbale”. În ultima categorie sunt incluse și 61 de verbe de conjugarea a III-a care trec la conjugarea a II-a (*ibidem*: 435–436) prin schimbări care afectează, pe de o parte, infinitivul: *adavdzire/ adăvdzeware; adutsire/ adutseware; aġundzire/ aġundzeware; aļadzire/ alidzeware; (a)lindzire/ (a)lindzeware; aprindire/ aprindeware; arapire/ arăpeware; arupire/ arupeware; arâdire/ arâdeware; așteardzire/ aștirdzeware; ascundire/ ascundeware; aspardzire/ aspărdzeware; (a)undzire/ (a)undzeware; cōasire/ cuseware; cōatsire/ cutseware; creăștire/ crișteware; cunōaștere/ cunușteware* etc. și, pe de altă parte, pers. 4 și 5 de la ind. prez., ilustrate cu exemple extrase „din literatura populară și scriitorii secolului al XVIII-lea” (*ibidem*: 436): *adutsém, adutsétsi, alidzém, cunuștém, fătsem, fătsețsi, spuném, trădzém* etc.

„Amestecul” conjugărilor a II-a și a III-a a fost constatat și de Iorgu Iordan în dialectul aromân, unde „procesul de simplificare a conjugării pare mai accentuat decât în dacoromână” (Iordan 1934–1935: 107). Multe verbe prezintă forme „mixte” nu numai la inf., ci și la pers. 4 și 5 ind. prez. și conj. prez. și la pers. 5 imper. Dintre conjugările a II-a și a III-a, predomină „clar” a II-a, crede Iordan (*ibidem*: 109), adăugând că, în principiu, se poate afirma că nu există verb aromânesc de conjugarea a III-a care să nu prezinte variante morfologice după modelul conjugării a II-a (*ibidem*: 109–110). Faptul că „terminația infinitivală -eare a invadat, într-o largă măsură, și domeniul conjugării IV” este „o dovadă a mării ei vitalități” (*ibidem*: 110), atestabilă prin câteva zeci de verbe de conjugarea a III-a care prezintă variante morfologice după conjugarea a II-a: *aduțire – aduțeware, aprindire – aprindeare, ascundire – ascundeare, batire – băteare, coațire – cuțeware, dipunire – dipuneare, duțire – duțeware, fațire – fățeware, muldzire – muldzeare, pitreațire – pitrițeware, tindire – tindeare, toarțire – turțeware, vindire – vindeare* (*ibidem*: 110–111). Invers, verbele de conjugarea a II-a cu forme de conjugarea a III-a sunt, după Iordan, doar șase: *cădeare – cadire, scădeare – scadire, tățeware – tațire, țineare – ținire, umpleare – umplire, videare – veadire* (*ibidem*: 111).

În ceea ce îl privește pe Alexandru Philippide, el s-a ocupat de oscilația dintre conjugarea a III-a și conjugarea a II-a în dialectul aromân doar tangențial (Philippide 2011: 492–493), într-un paragraf în care prezintă critic observațiile lui Gustav Weigand

pe această temă. De fapt, constatările amendate de Philippide drept inconsecvențe sunt mai curând rezultatul unor absolutizări inițiale, rafinate și nuanțate ulterior de profesorul de la Leipzig. Astfel, dacă în *Vlacho-Meglen* (Weigand 1892: 37), vorbește în termeni opozitivi despre, pe de o parte, accentuarea pe radical, de tipul *únzim*, *bátim*, *víndim*, în „meglen și dacoromân” și, de cealaltă parte, situația din „istrian și restul dialectelor macedoromâne”, unde „se pierde accentul acesta și se întrebuițează cel de la conjugarea a II-a: *undzém*, *bătém*, *vindém*”, doi ani mai târziu (Weigand 1894 II: 353), Weigand admite că, „în toate dialectele macedoromâne”, „în cântecele poporane, precum și în limba de toate zilele”, cele două tipuri accentuale coexistă și că, în ciuda „tendinței” de accentuare pe terminație, se înregistrează și forme cu accent pe radical: „*fățim* există alături cu *fățém*, *dúțim* alături cu *duțém*, apoi *spúneț*, *cunóășteț*, *nvěășteț*, *ńérdzem*, *k'árdem* etc.”.

Tot în trecere scrie și G. Ivănescu despre „o mulțime de verbe de conjugarea a III-a [care] au trecut la conjugarea a II-a în macedoromână”, fenomen inclus între „schimbările morfotice” din româna primitivă, când „forme ca **făčemu*, **făceți*, *bátemu*, **báteți* etc. au fost înlocuite cu *făčému*, *făčéți*, *bătému*, *bătéți* etc. (macedor. *fățém*, *fățet*, băn. *fășém*, *fășet*)” (Ivănescu 1980: 340).

Mai târziu, Aida Todi și Manuela Nevaci (2012: 379–381) inventariază nu mai puțin de 66 de verbe latinești de conjugarea a III-a și trei de conjugarea a II-a cărora le corespund în dialectul aromân verbe catalogate a fi „cu flexiune mixtă”, atât de conjugarea a III-a, cât de conjugarea a II-a, și ilustrate de autoare cu forme de inf. și de ind. prez., pers. 5.

În dialectul meglenoromân, fenomenul în discuție este rar atestat, așa cum a constatat Th. Capidan (1925: 158): „Treceri mai nouă, de la o conjugare la alta, în sânul dialectului meglenoromân observăm foarte puține, și acelea provenite din cauza prefacerilor fonetice. [...] Formele cu accentul pe tulpină sunt cele mai întrebuițate și numai ele se întâlnesc în textele strânse de mine”. La rândul său, Iorgu Iordan (1934–1935: 112–113) califică drept „sporadic” amestecul conjugărilor în meglenoromână, semnalând, printre cele câteva verbe cu flexiune mixtă, pe *țer*, care „face” la persoanele 4 și 5 ale prezentului *țearim*, *țeariț* și *țirem*, *țireț* sau pe *scot*, care are, la aceleași persoane, formele *scutem*, *scuteț*, în loc de *scoatim*, *scoatiț*.

Comentând afirmația lui Sextil Pușcariu (1926: 169), conform căreia în istroromână „conjugarea a III -a se deosebește de a II-a numai la infinitiv, căci la persoana 2 și 3 din pluralul prezentului indicativ (conjunctiv și imperativ) verbele acestea au trecut, după analogia tuturor celorlalte verbe, accentul pe terminațiune”, Iordan consideră, pe de o parte, că în acest dialect „procesul morfologic nu este destul de avansat” (deoarece infinitivul verbelor își păstrează forma primitivă, ceea ce nu se întâmplă, de obicei, la dacoromâni și aromâni) (Iordan 1934–1935: 116) și, pe de altă parte, că, dintre cele două conjugări, mai puternică se dovedește conjugarea a II-a, dată fiind deplasarea accentului pe terminație (Iordan 1934–1935: 114).

3.2. Distribuția diatopică în dialectul dacoromân a formelor de conjugarea a II-a în locul celor de conjugarea a III-a

Pentru a stabili extinderea fenomenului din punct de vedere diatopic, am pornit de la exemple prelevate din materiale în registru dialectal, transcrise fonetic⁴. În ce privește identificarea acestui fapt de limbă pe baza surselor dialectale, se remarcă aproape aceeași fluiditate a formelor, precum și un nivel similar de dificultate în identificarea lor ca și în cazul surselor netranscrise fonetic, circumstanțelor trecute în revistă în nota 3 adăugându-li-se alți factori care țin de specificul materialelor redată în transcriere fonetică. O excepție în privința gradului de dificultate în identificarea formelor de conjugarea a II-a în locul celor de conjugarea a III-a o constituie infinitivul în *-ea* (cu diversele sale realizări fonetice), a cărui apartenență la conjugarea a II-a este flagrantă. În ce privește formele oxitone de pers. 4 și 5, în pofida faptului că, de cele mai multe ori, marcarea accentului (element funcțional definitoriu al transcrierii fonetice și totodată unul dintre fundamentele principiului fidelității acustico-articulatorii) garantează acuratețea identificării corecte a diferitelor forme flexionare, în unele cazuri, în materialele transcrise fonetic se observă, pe de o parte, transferuri accentuale, efect al implicării emoționale în producerea mesajului și, pe de altă parte, ambiguități create de posibile omofonii (și omografii) cu alte forme flexionare. Ultima constatare se referă doar într-o mică măsură la situația din atlasele lingvistice, având în vedere faptul că, în acest tip de surse, cuvântul-titlu oferă de regulă suficiente indicii pentru dezambiguizare, în schimb este valabilă cu predilecție pentru volumele de texte

⁴ Dat fiind că, în afara infinitivului (independent sau ca parte constituantă a unui mod sau timp verbal), principalul indiciu al realizărilor subsumabile conjugării a II-a (în locul conjugării a III-a din limba comună) este reprezentat de accentul oxiton la pers. 4 și 5 ale ind. prez. (la care se adaugă conj. prez. și imper. pers. 5), s-ar putea deduce că, exceptând atlasele lingvistice sau corpusurile de material dialectal, redat în transcriere fonetică, puține sunt sursele scrise în măsură să ofere probe concludente despre actualizarea acestor forme, care pot trece (și chiar au trecut) foarte ușor neobservate. În absența marcării grafice a accentului (care ne pune la dispoziție indiciul primar reprezentat de accentuarea oxitonă la ind. prez. și conj. prez., pers. 4 și 5, precum și de pers. 5 imper.), există totuși o serie de contexte diagnostice funcționale, decelabile în antologiile de literatură populară sau în textele beletristice (în care, cu intenții de circumstanțiere a acțiunii sau de caracterizare a actantului din perspectiva apartenenței sale la o arie dialectală sau alta, autorul ar uza de astfel de fapte de limbă). Nu ne-am propus, cel puțin în această etapă a cercetării, să identificăm fenomenul în textele beletristice. În ce privește sursa folclorică, ea a stat în atenția noastră doar subsidiar. În cele ce urmează, prezentăm sintetic respectivele contexte diagnostice, ilustrându-le cu câteva ocurențe excerptate din materiale folclorice:

a. infinitivul în *-ea*, ca atare sau ca element component al unor moduri și timpuri (imper. neg. la pers. 2, viit. I, cond. prez.): „găina pe lângă om va *rămânea*” (Niculiță-Voronica 1998: 27); „puii se vor *ține*a gramadă de cloșcă” (*ibidem*: 58); „Iana să gândea,/ Cum or *rămânea*,/ De mi s’ar neca” (Timoc: 41); „Păpucu’n picior l-oi *punea*” (*ibidem*: 155); „Taci, Ilinco, nu *plângea*!” (*ibidem*: 188); „Ieu la turmă m’oi *ducea*,/ Turmili ți le-oi *rupea*” (*ibidem*: 200–201);

b. alternanța fonetică *a-ă* în radicalul verbului: *bătem* (III)/ *bățem* (II), *desfăcem* (III)/ *desfățcem* (II), *facem* (III)/ *făcem* (II), *spărgem* (III)/ *spărgem* (II), *tragem* (III)/ *trăgem* (II) etc.: „Să *bățem* Turcii din Țară/, Țara să o liberăm/, De păgâni să o spălăm” (*ibidem*: 89); „Da Doicin așa-i spunea: «Vin aproape ne luptăm/, Cari pe care ne *bățem*»” (*ibidem*: 126); „Pontoanili să *trăgem*!, Până podul așezăm;/ Cu tunurli să *bățem*!, Și pe Turc să-l farămăm” (*ibidem*: 282);

c. în poezia populară, structura metrică, în măsură să furnizeze informații despre poziția accentului (de exemplu, în rimă cu cuvinte cu accentuare oxitonă, inclusiv cu verbe de conjugarea a I, a III-a sau a IV-a): „Pe Chera să o furăm/, La Stambol să o *ducem*” (*ibidem*: 192); „În oraș, în Vitliem/, Ai Adame să *mergem*” (*ibidem*: 239); „Aide să *mergem*!, Caii să-i vedem” (*ibidem*: 48).

dialectale, unde pot apărea echivocuri, ca de exemplu cele generate de omofonia (și, evident, omografia) dintre ind. prez., pers. 4 și 5 și ind. imperf., pers. 4. și 5, în condițiile în care, în anumite arii din nord-estul dacoromânei, vocala accentuată *-e-*, reflex al monoftongării diftongului *-ea-* corespunzător sufixului de la imperf., nu este întotdeauna deschisă (cf. Marin, Mărgărit, Neagoe 2000: 80).

Operația de selecție a trecut printr-o fază de dezambiguizare prin apelul la context, din inventarul atestărilor fiind eliminate cazurile în care formele ambigue intră în relații de coordonare cu verbe cu formă incontestabilă de imperfect. În următoarele exemple, prelevate din TDG–Bas., Transn., N Bucov., N Mm.: „o *batléem* di samîntă/*strînzém* samîntă/ și *îără* o *puném* tot așa/ *ș_sâ toké*” (p. 136), „ș-o *dušém* la báltă/ ș-o *puném* în tšokilî/ *șidlé* cîti đili”⁵ (p. 165), formele de pers. 3 imperf. *sâ toké* și *șidlé*, care nu intră în omonimii creatoare de confuzii precum cele de pers. 4, reprezintă, prin regulile concordanței timpurilor, o probă validă pentru identificarea ca forme de imperf. și a celorlate verbe. Dimpotrivă, coordonarea verbului în chestiune cu verbe care sunt indubitabil la ind. prez. semnaleză actualizarea unei forme tot de ind. prez. (pers. 4, 5): „cum *făcém* pâine?// *făcém* oleacă de fănină [...] *púnim* mai întâi de cătă apă...”, „*puném* acolo brînză și-o *lipim*” (p. 75), „la plăcintă așa *facém* noi cruh/ *facém*/ primprejur *facém*// *strângém*... brăul cela *strângém* primprejur// și-o *puném* în duhoacă// două plăcinte ne-*ajunge* la familia noastră” (p. 79–80), „*cerném* fănină/ și *plămădim* cu apă caldă” (p. 82), „*plămădim* și *se ridică* o dată/ o *bătém*” (p. 82), „*fierbe* apa/ și *puném* oleacă de sare” (p. 83), „și-o *periem*/ dar până când o *bătém*/ [...] o *puném*” (p. 95) etc. Tot astfel, în cazul unui verb la viit. pop. pers. 5 precum „voi aveți să *făcêți* ” (p. 77) forma oxitonă este în mod cert ilustrarea unui conjunctiv, prin urmare va fi subsumată conjugării a II-a.

3.2.1. În surse lingvistice cartografice

3.2.1.1. În Atlasul lingvistic român

Ca proiecție de ansamblu asupra graiurilor dacoromâne, ALR poate oferi o imagine complexă asupra situației alunecărilor dintre conjugarea a III-a și a II-a, atestate prin forme de infinitiv (inclusiv ca element al altui mod sau timp), ind. și conj. prez. pers. 4 și 5, imper. pers. 5 și imper. neg. pers. 5. Cu riscurile inexactităților generate de rețeaua, inevitabil mai rară în cazul unui atlas național decât pentru atlasele regionale, prin care unele concretizări ale faptului de limbă pot scăpa, consultarea ALR II s.n. VII permite conturarea unor arii predilecte ale acestuia. Dacă, spre exemplu, h. 1940. *Rămânem; rămâneți*; h. 1944. *Ținem; țineți*; h. 2094. *Rămâi!; rămâneți!*; h. 2095. *Ține!; țineți!*; h. 2117. *Nu rămâne!; nu rămâneți!*; h. 2118. *Nu ține!; nu țineți!* atestă o răspândire cvasigenerală în dialectul dacoromân (cu excepții izolate în sud) a formelor de conjugarea a II-a, etimologice, ale verbelor (*a*) *rămâne* și (*a*) *ține*, se constată în

⁵ Redate aici ca atare, în transcriere fonetică, din rațiuni legate de recunoașterea și identificarea diverselor moduri și timpuri verbale. În cele ce urmează, în secvențele ilustrative vom opta pentru literarizare.

schimb că expansiunea analogică a acestui tipar accentual (la verbe precum (*a*) *bate*, (*a*) *cere*, (*a*) *duce*, (*a*) *merge*, (*a*) *zice* etc.) atinge un maxim în Crișana (unde este foarte consecventă), apoi în Oltenia și Muntenia, urmate de Bucovina și, mai izolat, de Banat; realizări sporadice se mai înregistrează în N Dobrogei și NV Moldovei (h. 1920. *Ducem; duceți*; h. 1923. *Trimite; trimitem*; h. 1925. *Ucide; ucidem*; h. 1927. *Vinde; vindem*; h. 1930. *Zicem; ziceți*; h. 1934. *Mergem; mergeți*; h. 1937. *Scriem; scrieți*; h. 1946. *Cere; cerem*; h. 1949. *Ne batem joc; vă bateți joc*; h. 2087. *Du!; duceți!*; h. 2098. *Duceți-vă!*; h. 2099. *Faceți-ne!*). O mențiune specială merită h. 2098. *Duceți-vă!* și h. 2099. *Faceți-ne!*, pe care ocurențele formelor ante-proparoxitone *dúceți-vă!*, *făceți-ne!* (corespunzătoare conjugării a III-a) sunt majoritare⁶, fapt care intră în contradicție cu observația din DOOM3 cu privire la o anume tendință de evitare a accentuării ante-proparoxitone, care ar determina răspândirea, dacă nu chiar generalizarea, modelului accentual pararoxiton: *ducéți-vă!*, *făcéți-ne!* (corespunzătoare conjugării a II-a), chiar la nivelul limbii standard (DOOM3: 174, § 6.9.8). Un alt fapt care atrage atenția este posibilă „hibridizare” între conjugarea a II-a și a III-a, reperabilă pe hărți precum h. 2114. *Nu duce!*; *nu duceți!*, unde tiparul accentual RF la pers. 4 și 5 (conjugarea a II-a), cu ocurențe în Crișana, Bucovina și, izolat, în Oltenia și Muntenia, se poate combina cu infinitivul în -e (conjugarea a III-a) (cf. h. 2116. *Nu zice!*, unde infinitivul de conjugarea a III-a este general, și h. 2115. *Nu face!*, cu trei ocurențe izolate ale infinitivului de conjugarea a II-a, în Oltenia și Muntenia).

3.2.1.2. În seria *Atlasul lingvistic român, pe regiuni* / *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni*

Constituiți în esență din metadate care condensează informația lingvistică, indicii de cuvinte și forme reprezintă prima probă concretă a constatării de mai sus cu privire la dificultatea identificării fenomenului, prin modalitatea destul de inegală sau chiar de eterogenă în care sunt tratate concretizările acestuia. Astfel, indicii seriei atlaselor românești regionale (ALRR/NALR) înregistrează sporadic anumite variante de conjugarea a II-a ale verbelor de conjugarea a III-a, într-o proporție net semnificativă pentru verbele ale căror realizări de conjugarea a II-a se justifică etimologic (ALRR–Mar. IV: *rămânea, ținea, umplea*; ALRR–Ban. VI/I: *rămânea, ținea*, dar și *mergea, făcea*; NALR–Cr. V: *rămânea, ținea*, dar și *spunea*; ALRR–Trans. VII: *rămânea, ținea*; ALRR–Munt., Dobr. și NALR–Olt. nu au un indice de cuvinte și forme; pentru situația NALR–Mold., Bucov., vezi *infra*)⁷. Atlasul regional al Banatului și cel al

⁶ Desigur, pentru stabilirea formei predominante au fost excluse cazurile, destul de frecvente, de dislocare a verbului prin inserția pronumelui.

⁷ Adresăm calde mulțumiri colegelor dr. Gabriela Violeta Adam și dr. Rozalia Colciar, de la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Academia Română, Filiala Cluj-Napoca, care, cu eficiență și promptitudine, ne-au furnizat date cu privire la situația acestui fapt de limbă în Crișana și în Transilvania, în condițiile în care volumele NALR–Cr. V și ALRR–Trans. VII nu erau disponibile în perioada elaborării studiului de față (NALR–Cr. V a apărut chiar în momentul pregătirii pentru tipar a tomului de față al ALIL, prin urmare informațiile inițiale au putut fi completate prin analiza directă a hărților). În egală măsură, îi mulțumim colegei dr. Daniela Răuțu, de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, Academia Română, București, care a avut amabilitatea să ne pună la dispoziție varianta pdf a volumului al VI-lea al ALRR–Munt., Dobr.

Crișanei sunt singurele din serie care rețin acest tip de variabilitate morfologică și în afara nucleului reprezentat de formele etimologice, de conjugarea a II-a, ale verbelor (*a rămâne*, (*a ține*, (*a umple*.

Dincolo de circumstanțe obiective precum strategia editorială a autorilor privind includerea (sau nu a) unui indice de cuvinte și forme în atlasele lingvistice românești regionale ca subsecțiune a acestora, este de notat că puțin numeroasele consemnări ale ocurențelor variantelor de conjugarea a II-a ale verbelor de conjugarea a III-a în indicii atlaselor românești regionale au la origine, mai curând decât neactualizarea respectivelor forme în diverse arii dialectale, similitudinile paradigmatică dintre cele două conjugări (vezi *supra*, 2), care limitează drastic gradul de perceptibilitate a alunecărilor între cele două conjugări. La o analiză a materialului lingvistic înregistrat în hărțile și textele-sinteză de tip material necartografiat (în continuare, h., respectiv MN) din atlasele seriei ALRR/NALR, remarcăm că răspândirea infinitivului în *-ea* (inclusiv la viit. I și la imper. pers. 2) și a modelului accentual oxiton la pers. 4 și 5 ind. prez. (la care se adaugă conj. prez., inclusiv ca parte componentă a viit. pop., și imper. pers. 5) este mai importantă decât lasă să se presupună consultarea eventualului indice, în care corelația acestor forme cu variantele de conjugarea a II-a ale verbelor de conjugarea a III-a se realizează cu o relativă consecvență doar pentru verbele la care conjugarea a II-a este etimologică (*ține*, etimologic *ținea*; *umple*, etimologic *umplea*; *rămâne*, etimologic *rămânea*).

Constatarea se verifică pentru toate atlasele (daco)românești regionale.

3.2.1.2.1. În atlase lingvistice regionale care au un indice de cuvinte și forme

Indicele ALRR–Mar. IV (vezi h. 1102, 1108 și 1110) reține variantele etimologice *ținea*, *umplea*, *rămânea* (de conjugarea a II-a), realizate pe teren, în mod exclusiv, ca forme cu accent oxiton de pers. 4 și 5, ind. prez., însă, de exemplu, o situație izolată în care tiparul accentual RF (și deci alunecarea de la conjugarea a III-a la a II-a) se produce prin analogie nu este înregistrată ca atare (vezi h. 1101. *Ling*).

Autorii ALRR–Ban. VI/I au avut în vedere și variația morfologică de tip analogic, identificând variante de conjugarea a II-a nu doar la unele dintre verbele la care aceasta se justifică etimologic (vezi MN [343] *Țin*; MN [348] *Voi ține*; MN [349] *Să țină*; MN [353] *Ține!*; MN [1896] *Voi rămâne*; MN [1897] *Să rămân*), ci și la verbe precum (*a face* și (*a merge* (MN [1907] *Merg*; MN [1909] *Voi merge*; MN [1930] *Fac*; MN [1934] *Voi face*; MN [1935] *Fă!*), unde au fost urmărite formele de inf., precum și accentul oxiton la pers. 4 și 5 (ind. prez., conj. prez. și imper.). Au scăpat prin grila de selecție mai ales forme analogice de conjugarea a II-a: (*a spunea* (MN [175] *Spun*), (*a gemea* (MN [459] *Gem*), (*a cerea* (MN [572] *Să cer*), (*a mulgea* (MN [916] *Mulg*), (*a bătea* (MN [1092] *Bat*), (*a rupea* (MN [1046] *Rup*), (*a vindea* (MN [1814] *Vând*; MN [1822] *Aș vinde*; MN [1825] *Nu vinde!*) etc., cu un număr variabil de ocurențe ale infinitivului în *-ea*, dar și ale accentuării oxitone la pers. 4 și 5 ind. prez., conj. prez. și la pers. 5 imper., precum și varianta etimologică (*a umplea* (vezi ALRR–Ban. IV, h. 692. *Umplu*, unde apar totuși unele ocurențe ale formelor oxitone de pers. 4 și 5).

În indicele NALR–Cr. V, (*a*) *ținea* și (*a*) *rămânea* sunt consemnate ca atare ca variante ale formelor canonice respective, acoperind situația cvasigenerală a unor forme majoritar oxitone (NALR–Cr. V, h. 909. *Ținem*, cf. h. DCCCVII; h. 947. *Rămânem*, cf. h. DCCCL). Dintre variantele etimologice de conjugarea a II-a lipsește din indice doar (*a*) *umplea*, dar aceasta din motive obiective, întrucât au fost publicate doar răspunsurile pentru pers. 1 ind. prez. (vezi NALR–Cr. II, h. 406. *Umplu*; cf. h. CCCLXIX). În materialul corespunzător pers. 2–6⁸, tiparul accentual RF la pers. 4 și 5 este cvasigeneral (cu excepția a două puncte, unde s-a răspuns cu alt cuvânt). Cu privire la formele analogice de conjugarea a II-a, apariția recentă a vol. V ne pune la dispoziție numeroase hărți lingvistice interpretative care atestă realizarea consecventă a „accentului pe afix (tipul conj. a II-a)” într-o arie compactă, central-vestică, de formă trapezoidală, cu baza mare spre vest: h. DCCLXXXIV. *Plângem*; *plângeți*, h. DCCXCIII. *Spunem*; *spuneți*, h. DCCC. *Rădem*; *rădeți*, h. DCCCXV. *Cerem*; *cereți*, h. DCCCXXIX. *Toarcem*; *toarceți*, h. DCCCXXXII. *Țesem*; *țesem*, h. DCCCXXXVIII. *Vindem*; *vindeți*, h. DCCCLVI. *Fierbem*; *fierbeți*, h. DCCCXXVII. *Batem*; *bateți*, h. DCCCLXIV. *Trimitem*; *trimiteți*⁹, h. DXXXLXVIII. *Aria formelor de tipul făcem, făcém*¹⁰ etc.

Cu circumspecția impusă de condițiile obiective (vol. VII ALRR–Trans. este în lucru, prin urmare accesul nostru la informații a fost limitat), putem formula concluzia parțială, de etapă, că graiurile de tip ardelenesc se dovedesc mai degrabă conservatoare și din acest punct de vedere, păstrând paradigmele etimologice ale verbelor (*a*) *rămânea*, (*a*) *ținea* și (*a*) *umplea* (primele două prinse în indice) și blocând în schimb (cu excepția nord-estului) extinderea analogică a conjugării a II-a în defavoarea conjugării a III-a (vezi MN [1930] *Fac*, cu atestări ale formelor oxitone de pers. 4 și 5 doar în NE; varianta (*a*) *făcea* nu apare în indice).

Având în vedere faza de editare în care se află NALR–Mold., Bucov. (se lucrează în prezent la volumul al VI-lea, referitor la chestionarele speciale, în vreme ce volumul al VII-lea, care va cuprinde materialul cu privire la verb, este doar în stadiu de proiect), sursele editate pe care să le putem consulta sunt deocamdată limitate. Totuși, chiar dacă avem a face cu un material care conține doar informații ocazionale sau circumstanțiale referitoare la verb, volumele apărute semnaleză prezența respectivei particularități în aria investigată, și aceasta inclusiv în indicele de cuvinte și forme. Lăsând deoparte echivalările imprecise ce par a fi rezultatul unei interpretări subiective, condiționată de un fel de atașament implicit pentru varianta etimologică (vezi, de exemplu, în indicele NALR–Mold., Bucov. I, forma (*a*) *rămânea*, s.v. *rămâne*, cu trimiteri la ocurențe de conjugarea a III-a), rămân totuși câteva situații izolate în care realizarea fenomenului este fără echivoc, între care (*a*) *bătea*, s.v. *bate* (cu trimiteri la o formă oxitonă de pers. 4 ind. prez: *o bățem la melițoi*, vezi NALR–Mold., Bucov. IV, h. 361. *Meliță*) sau (*a*) *cosea*, s.v. *coase* (inf. în *-ea*, vezi NALR–Mold., Bucov. V, h. 592. *Cos*). Pe de altă parte, consultarea arhivei a asigurat în mod oportun complinirea informației și formularea unor concluzii mai apropiate de o formă definitivă în ce privește aria

⁸ Din arhiva Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Academia Română, Filiala Cluj-Napoca (vezi nota precedentă).

⁹ Pe h. DCCCXXVII. *Batem*; *bateți*, h. DCCCLXIV. *Trimitem*; *trimiteți*, aria oxitonă este mai restrânsă, motivul principal fiind actualizarea unor lexeme diferite.

¹⁰ Aria similară, puțin mai restrânsă.

fenomenului și concretizările lui predilecte (tipar accentual RF pentru pers. 4 și 5, respectiv infinitiv în *-ea*). Astfel, izofonele corespunzătoare modelului accentual de tip oxiton la pers. 4 și 5 ind. prez. ale verbelor [225] *Râd*, [567] *Cos*, [916] *Mulg*, [1092] *Bat*, [1814] *Vând*, [1930] *Fac* etc. conturează, cu mici oscilații, două arii distincte, discontinue: jumătatea de nord a Moldovei, împreună cu Bucovina (mai puțin vestul extrem), și o zonă sudică, cu realizări mai consistente înspre vest. În ce privește proiecția cantitativă, este de menționat că aria nordică este incomparabil mai extinsă și mai compactă decât cea sudică, pe care o putem defini ca fiind una fărâmițată, mai degrabă o sumă de arii restrânse, izolate, cu realizări inconstante.

3.2.1.2.2. În atlase lingvistice regionale care nu au un indice

În destule hărți ale NALR–Olt. V apar indicii ale alunecării de la conjugarea a III-a spre conjugarea a II-a (infinitiv în *-ea*, izolat sau în componența altor moduri și timpuri verbale; accentuare oxitonă la pers. 4 și 5 ind. prez. și conj. prez. și la pers. 5 imper.). Aspectul este remarcabil mai degrabă prin numărul foarte mare de verbe la care se produce această trecere (vezi h. 853. *Spun*, h. 856. *Nu spune!*; h. 873. *Râd*, h. 875. *Să râd*; h. 928. *Cer*, MN [572] *Să cer*; h. 938. *Închid*; h. 939. *Deschid*; h. 959. *Bat*, MN [1095] *Nu bate!*; MN [1246] *Rup*; h. 965. *Țes*, h. 967. *Voi țese*, h. 968. *Să țes*, h. 969. *Aș țese*, MN [1277] *Nu țese!*, h. 973. *Scriu*, h. 975. *Cos*, MN [1781] *Să cos*, h. 977. *Voi coase*, MN [1783] *Aș coase*, h. 978. *Coase!*, MN [1786] *Nu coase!*; h. 983. *Vând*, MN [1820] *Să vând*, MN [1824] *Vinde!*, MN [1825] *Nu vinde!*; h. 1005. *Pierd*; h. 1006. *Fierb*; h. 1007. *Merg*; h. 1009. *Trimit*, h. 1010. *Să trimit*; h. 1018. *Fac*, MN [1935] *Fă! Faceți!*, MN [1936] *Nu face!*, h. 1020. *Vom face*) decât prin gradul de răspândire a respectivelor forme, variabilă între un maxim, atins la unele forme etimologice de conjugarea a II-a (vezi h. 943. *Umplu*, unde accentuarea oxitonă la pers. 4 și 5 este majoritară, sau h. 999. *Rămân*, cu o arie oxitonă extinsă, cu excepția NV; cf. și h. 1002. *Voi rămâne*, h. 1003. *Să rămân*, 1004. *Nu rămâne!*) și un minim înregistrat la unele verbe la care formele de conjugarea a II-a sunt analogice (vezi, de ex., h. 832. *Mă tund*, cu doar două puncte în care s-a notat modelul accentual oxiton la pers. 4 și 5). Între acești doi poli, definiți pe criterii areologice (de la răspândirea cea mai largă la cea mai restrânsă), se înscrie, exceptând variantele analogice de conjugarea a II-a ilustrate în hărțile menționate, și materialul corespunzător verbului (*a*) *ține*, a cărui variantă etimologică de conjugarea a II-a ocupă o arie mult mai redusă în raport cu celelalte verbe ale seriei, (*a*) *rămâne* și (*a*) *umple* (vezi h. 886. *Țin* și h. 891. *Să țin*, ambele cu forme oxitone la pers. 4 și 5 definind o arie mai compactă în NE și SV, izolat prin C și S; cf., pentru inf. în *-ea*, h. 890. *Voi ține*, h. 892. *Aș ține*, h. 893. *Nu ține!*, cu realizări izolate ale inf. *ținea* prin C, N și E).

În mod surprinzător, starea de fapt atestată prin ALRR–Munt., Dobr. indică o posibilă regresie a ariei de conservare a formelor specifice conjugării a II-a pentru verbele (*a*) *rămâne*, (*a*) *ține* și, într-o măsură mai redusă, (*a*) *umple* în raport cu situația ilustrată de ALR II s.n. (aceasta în cazul în care diferențele nu au, cel puțin parțial, altă semnificație, și anume creșterea fidelității informației în atlasul lingvistic regional grație rețelei de anchetă mai dense). Astfel, h. 804. *Rămânem* și h. 738. *Țin* evidențiază o erodare a ariei de conservare care înaintază dinspre marginile teritoriului spre

partea lui centrală, unde particularitatea menționată este încă solidă și compactă. În schimb, formele oxitone de pers. 4 și 5 ind. prez ale vb. (*a*) *umple* (MN 254/[814] *Umplu*) sunt încă majoritare. Pe de altă parte, atestările formelor analogice, cu extinderi semnificative în ce privește atât realizările cu tipar accentual RF, cât și infinitivul în *-ea*, specific conjugării a II-a, confirmă observațiile din literatura de profil care indică Muntenia ca fiind una dintre ariile tipice ale fenomenului. Pe hărți precum h. 731. *Râd*, h. 780. *Coasem*, h. 790. *Vindem*, dar și în materialul necartografiat (MN 255–256/[916] *Mulg*, MN 266–267/[1092] *Bat*, MN 324/[1930] *Fac*) etc., aria oxitonă, deși variabilă ca întindere (niciodată însă redusă la mai puțin de un sfert din punctele de anchetă) și relativ discontinuă, permite totuși definirea unui nucleu mai compact, coincident cu zona centrală a Munteniei. Cât despre Dobrogea, aici formele analogice se realizează într-o manieră mai dispersată, cu o intensitate ușor crescută în E și S. Concluziile sunt confirmate și prin analiza hărților și a listelor de tip MN care urmăresc aceleași verbe la alte moduri și timpuri gramaticale relevante pentru cercetarea noastră: h. 797. *Să vindem*, h. 798. *Aș vinde*, h. 799. *Am vinde*, h. 800. *Vinde!*, h. 801. *Nu vinde!*; h. 780. *Coasem*, h. 785. *Aș coase*, h. 786. *Am coase*, h. 787. *Coase!*, h. 788. *Nu coase!*; MN 327/[1935] *Fă!*, MN 327/[1936] *Nu face!* etc. Coroborarea distribuției tiparului accentual oxiton cu aceea a inf. de conjugarea a II-a permite, dincolo de lipsa anticipabilă și firească a unei suprapunerii perfecte a izomorfelor, observarea unei anumite coerențe a acestora, mai evidentă în zona de centru și sud, care manifestă o predilecție pentru infinitivul în *-ea* (cvasiabsent în Dobrogea).

În ce privește graiurile românești de la est de Prut, datele consemnate în sursele cartografice (ALM și ALRR–Bas., N Bucov., Transn.), care, prin tematică și orientare, au vizat cel mult tangențial această particularitate morfologică, nu permit o concluzie definitivă. Totuși, partea a II-a a primului volum al ALM, dedicată parțial morfologiei, oferă unele atestări ale extinderii analogice a trecerii de la conjugarea a III-a la a II-a în nordul Republicii Moldova (arie care vine în mod natural în continuitatea celei pe care o ocupă fenomenul în jumătatea de nord a teritoriului dintre Carpați și Prut, împreună cu Bucovina): ALM I/II, h. 509. (*Noi*) *cerem*; (*ei*) *cer*. Pe o altă hartă din același volum, h. 490. (*Noi*) *ne coasem*, atestarea tiparului accentual RF este mai largă, formele corespunzătoare definind două arii distincte, una nordică și una sudică. Însă dacă nordul prezintă markerii tipici ai conjugării a II-a, fonetismele înregistrate în aria sudică semnaleză mai curând o „normalizare” a flexiunii verbale prin alunecarea spre conjugările I și a IV-a: (*a*) *cusa* și (*a*) *cusi* (ultima observabilă, în continuitate, și în graiurile muntenești de NE). Pentru celelalte graiuri investigate pentru ALM (de tip maramureșean, respectiv bucovinean), situația este anticipabilă: dacă în regiunea Transcarpatia avem exclusiv ilustrări ale tiparului accentual RF, în Bucovina de Nord formele oxitone de pers. 4 definesc o arie compactă și omogenă.

3.2.2. În volume de texte dialectale consacrate dialectului dacoromân și glosarele aferente

O situație asemănătoare se remarcă și în volumele de texte dialectale, însoțite sau nu de glosare: în ciuda a ceea ce ar sugera proiecția cu totul sporadică din glosare,

concretizările conjugării a II-a în locul conjugării a III-a sunt, în anumite arii, consistente.

Deși în Gl. Olt. faptul de limbă nu este consemnat, TD–Olt. prezintă numeroase ocurențe, atât pentru verbele etimologic de conjugarea a II-a (*ținém*, p. 6, 59, 298; *umplém*, p. 8, 316, 342), cât și pentru cele la care mecanismul este analogic: *bătém* (p. 92, 113), *culegém* (p. 341, 348), *ducém* (p. 133, 299, 348), *făcém* (p. 181, 316, 401), *fierbém* (p. 401), *întindém* (p. 316), *puném* (p. 327, 341), *rupém* (p. 348), *țesém* (p. 121), *zicém* (p. 401) etc.

Singura formă de conjugarea a II-a reținută în Gl. Munt.¹¹ este *umplém*, s.v., însă materialul prelevat din cele trei volume de texte dialectale culese din zona Munteniei ne pune la dispoziție un număr elocvent de ilustrări, nu doar pentru *umplém* (TD–Munt.I, p. 108, 304, 441, TD–Munt.II, p. 7, 615; TD–Munt.III, p. 257, 339, 959), etimologic de conjugarea a II-a, ci și pentru extinderea analogică a fenomenului: *alegém* (TD–Munt.II, p. 152), *bătém* (TD–Munt.II, p. 33, 108), *ducém* (TD–Munt.III, p. 850), (*să*) *făcém* (TD–Munt.I, p. 165, 311; TD–Munt.II, p. 3, 6, 98, 107, 108, 135, 137, 152, 160, 350, 464; TD–Munt.III, p. 230, 321, 353, 850, 959, 1152), *fierbém* (TD–Munt.I, p. 52; TD–Munt.II, p. 6, 153, 170; TD–Munt.III, p. 321, 353, 850, 1152), *începém* (TD–Munt.I, p. 454), *întindém* (TD–Munt.II, p. 309), *întorcém* (TD–Munt.II, p. 136), *mergém* (TD–Munt.II, p. 142), *mulgém* (TD–Munt.II, p. 169), (*să*) *puném* (TD–Munt.I, p. 108, 153, 311, 454; TD–Munt.II, p. 6, 59, 107, 127, 136, 137, 144, 337, 400, 615, 765, 766; TD–Munt.III, p. 959), *scotém* (TD–Munt.II, p. 152, 153, 154, 170; TD–Munt.III, p. 1152), *să torcém* (TD–Munt.II, p. 144), *trăgém* (TD–Munt.II, p. 152), *țesém* (TD–Munt.III, p. 230), *zicém* (TD–Munt.I, p. 283) etc.

Pe baza formelor oxitone de pers. 4¹² ind. și conj. prez. înregistrate în volumul de TDG–BN (*aducém*, p. 95; *culegém*, p. 94, 261; *ducém*, p. 261; *făcém*, p. 37, 93, 95, 96, 109, 110; *mulgém*, p. 93, 112; *puném*, p. 93–95, 109, 110; *spuném*, 94, 112; *strângém*, p. 95; *torcém*, p. 95, 96, 261; *trăgém*, p. 261; *țesém*, p. 94; *zicém*, p. 90, 93) se poate stabili distribuția alunecării analogice de la conjugarea a III-a la conjugarea a II-a, mai frecventă în jumătatea estică a județului și prin sud¹³; ariile astfel definite sunt discontinue și neomogene.

Deși în glosarul TD–Porțile de Fier nu apar variante de conjugarea a II-a ale verbelor de conjugarea a III-a, textele propriu-zise din toate punctele de anchetă abundă în forme oxitone de pers. 4 (mai rar, apar și forme de pers. 5) ind. prez.: *ajungém* (p. 77, 158, 239), *alegém* (p. 306), *așterném* (p. 253), *bătém* (p. 89, 158, 203, 204, 238, 254), *cerném* (p. 252, 304), *desfăcém* (p. 204), *ducém* (p. 38, 117), *făcém* (p. 4, 13, 23, 29, 84, 85, 92, 101, 116, 122, 123, 198, 200, 235, 238, 243, 252, 253, 260, 306), *făcéți* (p. 43), *fierbém* (p. 254), *frângém* (p. 116), *frigém* (p. 136), *începém* (p. 19, 166, 204), *întindém* (p. 95, 204, 253, 304), *întorcém* (p. 39, 239), *înțelegém* (p. 166), *mergém* (p. 5), *meréți* (p. 163), *petrecém* (p. 31), *prindém* (p. 204), *puném* (p. 19, 36, 58, 61, 90, 105, 116, 123, 203, 219, 252–254, 304–306), *rupém* (p. 39), *scotém* (p. 19, 203, 253, 254), *spărgém* (p. 305), *spuném* (p. 117), *storcém* (p. 254),

¹¹ Firește, am evitat posibilele confuzii dintre omografe precum *țineá*, inf. și ind. imperf. 3 sg. (ultima este și singura înregistrată în sursa citată).

¹² Pers. 5 se actualizează mai rar în textele dialectale, dat fiind profilul investigației.

¹³ Nu și în NV, unde s-au notat exclusiv forme paroxitone.

strângém (p. 95), *ștergém* (p. 253), *torcém* (p. 89, 122, 203, 204, 305), *trăgém* (p. 39, 203, 235), *tundém* (p. 96) *șesém* (p. 204, 304, 305), *șiném* (p. 4, 238, 254), *umplém* (p. 235), *zicém* (p. 9, 219) etc.

În TDG–Dobr., atestări, mai degrabă sporadice, vin din vest (în continuitate cu aria muntenească, bine individualizată), mai rar din nord și cu totul izolat din sud: *aducém* (p. 347), *alegém* (p. 338), *(să) ardém* (p. 393, 444), *bătém* (p. 443, 464), *cerném* (p. 393), *credém* (p. 126), *ducém* (p. 310), *ducéști-vă* (p. 283), *(să) făcém* (p. 156, 177, 304, 379, 382, 440), *puném* (p. 115, 159, 324, 391), *să rădém* (p. 304), *spuném* (p. 398, 451), *șiném* (p. 375), *să vă șinéști* (p. 304), *umplém* (p. 65, 122, 195, 203, 391), *zicém* (p. 343, 347) etc. Particularitatea nu apare în glosar, în schimb beneficiază de o mențiune specială în *Studiul introductiv* (p. XXXIV–XXXV), unde este tratată sub eticheta mai generală „schimbarea încadrării în diferite clase flexionare”; alături de exemple concrete, paragraful cuprinde mențiuni cu privire la caracterul „oscilant” al formelor menționate, care variază cu „cele literare, uneori în vorbirea aceluiași informator” (p. XXXV).

Deși glosarul TDG–Bas., Transn., N Bucov., N Mm. consemnează doar câteva forme oxitone de pers. 4 ind. prez., fără a marca însă explicit diferența de conjugare (*bătém* ind. prez. 1 pl., s.v. *bate*; *fierbém* ind. prez. 1 pl., s.v. *fierb*; *frigém* ind. prez. 1 pl., s.v. *frig*), situația ilustrată de materialul din texte atestă o prezență activă a fenomenului în unele dintre zonele supuse investigației, ca de exemplu în regiunile Odesa și (mai ales) Cernăuți, ambele din Ucraina, în opoziție cu raioanele Vulcănești (S) și Orhei (C) – Republica Moldova și de Transcarpatia – Ucraina, unde nu am identificat nicio ocurență: *facém* (p. 181), *puném* (p. 181, 193) – Regiunea Kirovograd, Ucraina; *aducém* (p. 112), *cocém* (p. 143), *cosém* (p. 143), *făcém* (p. 144, 113), *fierbém* (p. 103, 144), *prindém* (p. 144), *puném* (p. 103, 112, 143, 144), *rupém* (p. 112), *șiném* (p. 111) – Regiunea Odesa, Ucraina; *aducém* (p. 305), *alegém* (p. 205, 209, 228), *(să) bătém* (p. 209, 212), *creștém* (p. 204), *făcém* (p. 205, 212, 214–216, 226, 228, 274, 282, 283, 305, 310), *fierbém* (p. 205, 305, 311), *începem* (p. 209, 212), *întindém* (p. 226, 236), *întorcém* (p. 226), *înșelegém* (p. 229), *mergém* (p. 212, 305, 308), *mulgém* (p. 214), *pierdém* (p. 212), *puném* (p. 202, 205, 212, 215, 216, 228, 274, 283, 305, 311), *punești* (p. 287), *rădém* (p. 274), *scotém* (p. 205, 245), *spuném* (p. 226, 229), *strângém* (p. 214–216, 226), *trăgém* (p. 227), *umplém* (p. 273, 274), *zicém* (p. 209) – Regiunea Cernăuți, Ucraina.

Observații analoage atât din punct de vedere areologic, cât și sub aspectul caracterului fluctuant al actualizării paradigmelor de conjugare a II-a, respectiv a III-a sunt formulate și într-un studiu consacrat graiurilor românești din Ucraina și Republica Moldova, care valorifică materialul cules în cercetarea de teren menționată anterior. Autoarele (Maria Marin, Iulia Mărgărit și Victorela Neagoe) sugerează că, în condițiile coexistenței celor două tipuri formale, în aria supusă investigației se manifestă o preferință pentru formele de conjugare a II-a: „mai des: *(ne) ducém* (To v), *(să) făcém* (VH, H, B, C la toți informatorii, Gh v, T v, Pr va, III, I v), *fierbém* (Pr VIIa, I v, B III), *întindești* (N VII), *întorcém* (T VI), *prindém* (Gh v), *puném* (Gh v, B III, T v, Pr VIIa, va, I v), *rădém* (B III), *rupém* (Nf VII), *scotém* (T VI, Pr VIIa), *scurgém* (Pr VIIa), *șiném* (Nf v)” (Marin, Mărgărit, Neagoe 2000: 75). În absența unor delimitări areale mai precise, trimiterile concrete la punctele de anchetă în care

s-au înregistrat diverse forme verbale cu accent de tip RF sunt totuși în măsură să confirme ariile fenomenului, așa cum au rezultat ele din datele prelevate din TDG–Bas., Transn., N Bucov., N Mm. Astfel, particularitatea menționată se actualizează în regiunile Odesa (graiuri munteneste de NE) și Cernăuți (graiuri bucovinene de N) din Ucraina, în schimb lipsa oricăror ilustrări din regiunea Transcarpatia (Ucraina) și din Rep. Moldova (Transnistria, Ținutul Orheiului și raionul Vulcănești) pare a ne conduce la ideea că alunecarea de la conjugarea a III-a la a II-a nu se produce aici sau are mai degrabă un caracter excepțional. Concluzia este confirmată de cele câteva atestări ale tiparului accentual RF în puncte de anchetă din Republica Moldova.

În glosarul TDG–Ung. se înregistrează unele mutații în privința conjugării (inf. în *-ea*, forme oxitone de pers. 4 și 5 ind. și conj. prez.): *merém*, *meréji*, s.v. *mére*; *spărgém*, s.v.; *umpléa*, *a ~*, ind. viit. 3 (ca variantă a lui *umple*), s.v. *umpleám*, neconsemnate ca atare. În compensație, studiul lingvistic consacră un paragraf dens „trecherilor de la conjugarea a III-a la a II-a”, considerate a fi „cel mai bine reprezentate [dintre mutațiile referitoare la conjugare], prin frecvența cu care apar”; „probate de deplasarea accentului pe flectiv în forme ca: *aducém* (A VIIb), *bătém* (B VIIb), și *dășchidém* (B VIIa), *să făcém* (B VIIa, VIIa, A VIIa, VIIb, S VIIa, VIIb, VI, M VII, J VIIa, OP – Purdi, 85)” etc. (TDG–Ung.: LXXXV–LXXXVI), acestea nu se realizează (sau sunt atestate foarte rar) în sudul zonei anchetate (Bătania, Cenadul Unguresc, Chitighaz), în schimb nordul continuă aria consistentă pe care o definește această particularitate în Crișana.

Volumul de texte dialectale dedicat nordului Bulgariei (TDG–N Bulg.) consemnează o stare de fapt similară, cu diferența că glosarul include o serie de atestări ale accentuării oxitone la pers. 4 ind. prez. și ale inf. în *-ea* (ambele forme aparținând conjugării a II-a în locul conjugării a III-a), pentru unele dintre ele realizându-se și corelația cu variantele standard: *cerém*, s.v. *cere*; *cerném*, s.v.; *m-oi duceá*, „Taci, mireasă, nu plângea, Că la mă-ta te-oi ducea”, s.v. *duse*; *făcém* („Sara-l făcém [aluatul]”), *nu te făcă!*, s.v. *face*; *fierbeá* („oi fierbea”), s.v. *ferb*; *mergém*, s.v. *merge*; *plângeá* („nu ~!”), s.v.; *scotém*, s.v. *scoase*; *spărgém*, s.v.; *spunéá* („oți ~”), s.v. *spune*; *umplém*, s.v.; *zicém*, s.v. *zice*. În ciuda numărului semnificativ de intrări de acest tip din glosar, în texte pot fi identificate și alte atestări ale fenomenului: *desfăcém*, *înfigém* (p. 266), *(ne) ducém* (p. 267), *ne-ntorcém* (p. 268), *puném* (p. 272) etc., care confirmă în fapt concluzia din studiul introductiv (capitolul *Morfosintaxa*) cu privire la productivitatea conjugării a II-a, „unde au trecut și unele verbe de conjugarea a III-a”, având drept consecință „uniformizarea structurii accentuale a paradigmei verbale: *cerném*, *ducém*, *puném*, *țesém*, *umplém*, *vindém*” (TDG–N Bulg.: XCV). Particularitatea s-a înregistrat „mai ales în graiul localităților grupate în jurul orașului Nicopole”, în schimb este cu totul izolată „în extremitatea vestică” (*ibidem*).

În fine, dacă volumele de texte dialectale publicate în cadrul programului NALR–Mold., Bucov., consacrate jumătății sudice a Moldovei, nu cuprind atestări ale acestor forme (am identificat o singură ocurență: *scotém*, TD–Mold., Bucov. II/1, p. 187), volumul în lucru (TD–Mold., Bucov. III/1), care va conține etno- și sociotexte din zona Bucovinei, abundă în astfel de exemple, actualizate în proporții diferite, de la un punct de anchetă la altul și de la un subiect la altul. Câteva exemple: „după ce

mulgém oile/ *puném* laptele într-o budacă” (Mănăstirea Humorului), „pe urmă *făcém* strunga... *puném* spătare”, „[oile] le *păştém*”, „*puném* borşul şi *făcém* măliguţă” (Ilişeşti), „la fân... când vrem să *mergém* să-l *făcém*” (Pătrăuţi), „*facem* curat şi pe urm-aşa *puném* obiectele fiecare la locul lor” (Zvoriştea), „*mergém* şi-o *smulgém*... o *făcém* fuioare... şi *puném* la uscat...” (Bosanci), „*mergém* cu piatra pe picior... şi iară *făcém* săritura”, „*mergém* şi ne *ascundém*” (Chilişeni) etc. „a cui îi oaia ceea? s-o *cunoştém*: a cui?” (Vama) etc.

3.2.3. Oscilaţia între formele verbale oxitone şi cele paroxitone la pers. 4 şi 5 ind. prez., conj. prez. şi pers. 5 imper.

În condiţiile în care discuţia pe tema formelor verbale subsumate conjugării a II-a (în locul conjugării a III-a), aşa cum sunt ele ilustrate în atlasele lingvistice din seria ALRR/NALR, a inclus deja referiri explicite la ponderea generală a acestora, precum şi la repartiţia lor diatopică (vezi *supra*, 3.2.1 şi 3.2.2), o rafinare a analizei referitoare la proiecţia fenomenului în diversele volume de texte dialectale include în mod obligatoriu observaţia (care apare formulată similar în unele dintre surse) că, nici măcar în ariile cu o atestare masivă, formele cu accentuare oxitonă nu sunt exclusive, ci funcţionează în variaţie liberă cu cele paroxitone. Ilustrăm remarca, valabilă pentru toate volumele de etno- şi sociotexte analizate, prin câteva exemple din TDG–BN („toamna le luăm acasă/ [...] şi le *făcém* fân”, p. 37; „lâna [...] o *făcém* la maşină/ şi-o *torcém*// [...] şi *făcém* pănură albă”, p. 95; „noi *facem* aitură/ [...] oasele-acelea [...] le *puném* într-o oală [...]// *puném* ai/ piper/ sare/ ... şi... lăsăm să fiarbă aşă/ [...] până... *crédem* noi că se prinde [...]// o *puném* apoi în farfurii”, p. 111 etc.), pentru TDG–Porţile de Fier („noi avem mătă care *puném* la car...// noi îi *zicém* mătă.../ care *púnem* supt roate la car”, p. 219; [fânul îl] „*făcém* grămadă// îl *trágem*/ l-*adúcem* acolo/ îl *facem* iar din nou claie”, p. 240; „*cerném* făină/ *púnem* câta sare/ ... *puném* o ţară apă caldă”, p. 252) sau din TDG–Bas., Transn., N Bucov., N Mm. („brânză scoaptă/ brânza *púnem*... *strângem* smântâna/ şi brânza *puném* oleacă la-ncălzit/ o *púnem* în oală/ şi-oleacă chişleacu-adică/ îl *puném* la-ncălzit”, p. 210), dar probele acestei stări de fapt sunt nenumărate. Nici în Bucovina (aşa cum rezultă din TD–Mold., Bucov. III/1, în lucru) tiparul accentual RF în situaţiile menţionate nu este singurul posibil, variantele oxitone putând alterna cu cele paroxitone în cazul aceluiaşi verb (uneori chiar la acelaşi locutor şi în acelaşi enunţ – vezi ultimul exemplu din serie):

– (a) *face*: „[cânepa] o *făcém* fuioare” (Bosanci), „*făcém* umplutură” (Chilişeni) vs „*făcim* curat” (Zvoriştea), „*făcim* pânză” (Bosanci);

– (a) *duce*: „ne *dúcém* şi ne *ascundém*” (Chilişeni) vs „ne *dúcim* unde-om vedea cu ochii” (Vama);

– (a) *merge*: „*mergém* şi ne *ascundém*” (Chilişeni) vs „să *mérgim* să vedem: a cui îi oaia ceea?” (Vama);

– (a) *spune*: „un părau, cum îi *spuném* noi, Văratice” (Bosanci) vs „ruseasca sau, cum îi mai *spúnim*, ţărăneasca” (Vama); „iar noi ce-i *spúnem*? Îi *spuném* că nu-i acasă mama” (Chilişeni) etc.

3.2.4. *Perspectiva diatopică. Concluzii parțiale*

În condițiile în care documentarea fenomenului este deseori afectată, în primul rând, de condiții obiective, de la gradul inegal de disponibilitate a informațiilor (dat de ritmul diferit de apariție a atlaselor regionale, dintre care unele nu au ajuns cu publicarea la secțiunea din chestionar dedicată verbului) la absența (eventual caracterul incomplet al) unor indici de cuvinte și forme și, în al doilea rând, de factori subiectivi, precum inerția analitică (decelabilă în tendința de a ignora variantele necanonice) sau ambiguitățile generate de transferurile accentuale și omofonii, contracarabile doar printr-un efort conștient de dezambiguizare contextuală, stabilirea ariei alunecărilor de la conjugarea a III-a la a II-a se dovedește a fi un demers sinuos și complicat.

Analiza distribuției în dialectul dacoromân a formelor de conjugarea a II-a din paradigmele verbelor care în limba comună sunt de conjugarea a III-a evidențiază cvasigeneralitatea faptului de limbă în situația verbelor (*a rămâne*, (*a ține*, (*a umple*, etimologic de conjugarea a II-a, în regresie totuși în graiurile de tip muntenesc (vezi *supra*, 3.2.1.2.2). În schimb, atât cât ne permit să constatăm datele cartografice sau textele dialectale disponibile la ora actuală, alunecarea analogică se actualizează în graiurile dacoromâne în mod inegal, cunoscând oscilații semnificative între un pol maximal, reprezentat de zona de centru-vest a Crișanei (inclusiv în zonele învecinate din Ungaria), cu atestări masive și constante, și unul minimal, unde se grupează Maramureșul, dar și graiurile de tip transilvănean (cu excepția zonei de NE, în continuitate, din acest punct de vedere, cu Bucovina) și central-moldovenesc, de pe ambele maluri ale Prutului (exceptând Bucovina și aria nordică contiguă). Între aceste extreme se situează în primul rând o arie sudică importantă, considerată de mulți specialiști a fi aria tipică primară a respectivei particularități morfologice – vestul Olteniei și Muntenia (în special centrul regiunii), în continuitate cu vestul Dobrogei și cu arii limitrofe din Ucraina (regiunea Odesa) și nordul Bulgariei –, apoi Bucovina (împreună cu regiunea Cernăuți – Ucraina, dar și cu Transilvania de NE), nordul Moldovei și în fine Banatul, cu atestări destul de importante atât în ce privește persistența formelor moștenite, cât și în cazul alunecării analogice. În graiurile de tip central-moldovenesc (inclusiv cele din interfluviul Prut–Nistru), apoi în Maramureș și în Transilvania (cu excepția nord-estului), formele analogice apar mai degrabă izolat, semnalările fiind rare și fragmentare, ceea ce indică o rezistență mai mare în aceste regiuni la reconfigurarea paradigmelor verbale. Pentru Republica Moldova, datele existente, destul de limitate, invită la o concluzie rezervată; totuși, faptul că pe cele două hărți ale ALM I/II menționate mai sus s-au notat constant în nordul teritoriului forme oxitone pentru ind. prez. pers. 4 și 5 ale verbelor (*a cere* și (*a coase* semnalează o continuitate elocventă cu nordul ariei dialectale moldovenești de la vest de Prut (inclusiv Bucovina).

În ansamblu, informațiile de care dispunem (texte dialectale, atlase lingvistice regionale, eventuale studii monografice) converg în a indica vestul (zona de centru și vest a graiurilor de tip crișean), apoi sudul (Muntenia) și sud-vestul (Oltenia) teritoriului dacoromân, la care se adaugă jumătatea de nord a teritoriului ocupat de

graiurile de tip moldovenesc de pe ambele maluri ale Prutului, drept zone de maximă expansiune a formelor analogice de conjugarea a II-a în locul conjugării a III-a.

ABREVIERI

cond.	=	condițional	inf.	=	infinitiv
conj.	=	conjunctiv	neg.	=	negativ
F	=	flectiv	pers.	=	persoană
imper.	=	imperativ	prez.	=	prezent
imperf.	=	imperfect	R	=	radical
ind.	=	indicativ	viit.	=	viitor

BIBLIOGRAFIE

Surse

- ALM I/II = *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. I, partea II. *Fonetica*, de Rubin Udler. *Morfologia*, de Vasile Melnik, Chișinău, Editura „Cartea Moldovenească”, 1968.
- ALR II s.n. VII = *Atlasul lingvistic român*, partea II (ALR II), serie nouă, vol. VII. *Verbul*, redactori: Ioan Pătruț (redactor principal), Pia Gradea, Doina Grecu, Ion Mării, Rodica Orza, material cules de Emil Petrovici, București, Editura Academiei, 1972.
- ALRR–Ban. IV, VI/I = *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Banat*, vol. IV, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, București, Editura Academiei Române, 2005; vol. VI, partea I, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu (coord.), Cosmina Maria Berindei, Doina Grecu, Veronica Ana Vlasin, București, Editura Academiei Române, 2023.
- ALRR–Bas., N Bucov., Transn. I, II, III = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*, vol. I, de Vasile Pavel, Chișinău, Editura „Știința”, 1993; vol. II, de Vasile Pavel, Chișinău, Editura „Știința”, 1998; vol. III, de Vasile Pavel, Valeriu Scîlîf, Constantin Strugăreanu, Chișinău, Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”, 2002; vol. IV, de Vasile Pavel, Valentina Corcimari, Albina Dumbrăveanu, Valeriu Scîlîf, Stela Spănu, Rubin Udler, Chișinău, Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”, 2003.
- ALRR–Mar. IV = *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Maramureș*, vol. IV, de Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, București, Editura Academiei Române, 1997.
- ALRR–Munt., Dobr. VI = *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, vol. VI, de Teofil Teaha, Nicolae Saramandu, Bogdan Marinescu, editori: Nicolae Saramandu și Manuela Nevaci, Editura Academiei Române, București 2021.
- ALRR–Trans. VII = *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Transilvania*, vol. VII, de Dumitru Loșonți, Viorel Bidian și Rozalia Colciar, Grigore Rusu, Veronica Ana Vlasin (sub tipar).
- Gl. Munt. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Glosar dialectal Muntenia*, București, Editura Academiei Române, 1999.
- Gl. Olt. = *Glosar dialectal Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu și Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1967.

- NALR–Cr. II, V = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Crișana*, vol. II, de Ionel Stan, Dorin Urițescu, București, Editura Academiei Române, 2003; vol. V, de Dorin Urițescu (coord.), Ionel Stan, Gabriela Violeta Adam, Veronica Ana Vlasin, București, Editura Academiei Române, 2025.
- NALR–Mold., Bucov. I, IV, V = *Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina*, vol. I, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț, București, Editura Academiei, 1987; *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina*, vol. IV, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Adrian Turculeț, Luminița Botoșineanu, Doina Hreapcă, Florin-Teodor Olariu, Veronica Olariu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014; vol. V, material cules de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț și redactat de Luminița Botoșineanu, Florin-Teodor Olariu, Veronica Olariu, Alexandru-Laurențiu Cohal, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2022.
- NALR–Olt. V = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Oltenia*, vol. V, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, București, Editura Academiei, 1984.
- Niculiță-Voronca 1998 = Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român, adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. I, ediție îngrijită de Victor Durnea, studiu introductiv de Lucia Berdan, Iași, Polirom.
- Papahagi 1905 = P. Papahagi, *Basme aromâne*, București.
- TDG–Bas., Transn., N Bucov., N Mm. = *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, București, 2000.
- TDG–BN = *Texte dialectale și glosar. Bistrița-Năsăud*, de Maria Marin, Marilena Tiugan, București, 1987.
- TDG–Dobr. = *Texte dialectale și glosar. Dobrogea*, de Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Nicolae Saramandu, București, 1987.
- TDG–N Bulg. = Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei Române, 2006.
- TDG–Ung. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri românești din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, Editura Academiei Române, București, 2005.
- TD–Mold., Bucov. II/1, III/1 = *Texte dialectale. Moldova și Bucovina*, volumul al II-lea, partea 1, culese de Ion-Horia Bîrleanu și publicate de Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu, cu o prefață de Stelian Dumistrăcel, București, Editura Academiei Române, 2002; volumul al III-lea, partea 1 (în lucru).
- TD–Munt. I, II, III = *Texte dialectale. Muntenia*, vol. I, sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Editura Academiei, 1973; vol. II, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1975; vol. III, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, București, 1976.
- TD–Olt. = *Texte dialectale. Oltenia*, de Boris Cazacu (sub redacția lui ~), Cornelia Cohuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1967.
- TD–Porțile de Fier = Cornelia Cohuț, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier”. Texte. Sintaxă*, București, Editura Academiei, 1973.

Timoc = *Poezii populare de la românii din Valea Timocului*, culese de C. Sandu-Timoc, cu o introducere de N. Cartoian, Craiova, Scrisul Românesc, 1943.

Literatură de specialitate

- Byck 1935 = Jacques Byck, *Sur les changements de conjugaison en roumain*, în „Bulletin linguistique”, an 3, p. 188–189.
- Capidan 1925 = Theodor Capidan, *Meglenoromânii*, I, București.
- Capidan 1932 = Theodor Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Imprimeria Națională, București.
- Conțiu 1971 = Mihai Conțiu, *Observații asupra accentuării formelor verbale în graiurile oltenești*, în „Fonetică și dialectologie”, VII, p. 159–172.
- Densusianu 1901 = Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, Ernest Leroux éditeur.
- DOOM3 = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a III-a revăzută și adăugită, coord. Ioana Vintilă-Rădulescu, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2021.
- Iordan 1934–1935 = Iordan, Iorgu, *Forme de conjugare mixtă în limba română*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»”, II, p. 47–127.
- Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea.
- Marin 1991 = Maria Marin, *Morfologia verbului în graiurile muntenesti*, în „Fonetică și dialectologie”, X, p. 45–65.
- Marin, Mărgărit, Neagoe 2000 = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, *Graiuri românești din Ucraina și Republica Moldova*, în Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare*, București, [f.e.], p. 42–121.
- Morariu 1924 = Leca Morariu, *Morfologia verbului predicativ român*, în „Codrul Cosminului”, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, anul I, p. 1–96.
- Philippide 2011 = Alexandru Philippide, *Istoria limbii române*, ediție critică de G. Ivănescu, Carmen-Gabriela Pamfil și Luminița Botoșineanu, Iași, Editura Polirom.
- Pușcariu 1926 = Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, București.
- Pușcariu 1937 = Sextil Pușcariu, *Essai de reconstitution du roumain primitif*, în *Etudes de linguistique roumaine*, Cluj-Bukarest, Imprimeria Națională.
- Todi, Nevaci 2012 = Aida Todi, Manuela Nevaci, *Conjugation Changes in the Evolution of Romanian (Daco-Romanian and Aromanian) in Verbs of Latin Origin*, în „Revue roumaine de linguistique”, t. 57, nr. 4, p. 377–388.
- Tratat* = *Tratat de dialectologie românească*, coord. Valeriu Rusu, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.
- Weigand 1892 = Gustav Weigand, *Vlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung*, Leipzig, Johann Ambrosius Barth Verlag.
- Weigand 1894 = Gustav Weigand, *Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren*, Johann Ambrosius Barth Verlag, Leipzig, vol. II.
- Weigand 1896 = Gustav Weigand, *Der Banater Dialekt*, în „Jahresbericht des Instituts für rummänische Sprache” (Leipzig), III, p. 198–332.
- Weigand 1897 = Gustav Weigand, *Körös- und Marosch-Dialekte*, în „Jahresbericht des Instituts für rummänische Sprache” (Leipzig), IV, p. 250–336.

Weigand 1901 = Gustav Weigand, *Die Dialekte der Grossen Walachei*, în „Jahresbericht des Instituts für rummänische Sprache” (Leipzig), VIII, p. 234–324.

Weigand 1902 = Gustav Weigand, *Die Dialekte der Moldau und Dobrudscha*, în „Jahresbericht des Instituts für rummänische Sprache” (Leipzig), IX, p. 138–236.

A DIALECTAL TRAIT IN THE MORPHOSYNTAX OF DACO-ROMANIAN VERBS: THE ANALOGICAL TRANSITION FROM THIRD TO SECOND CONJUGATION (I)

ABSTRACT

The second conjugation, whose inflectional pattern often overlaps in contemporary spoken Romanian with that of the third conjugation – resulting in a marked reduction of its verbal inventory in favor of the latter – constitutes the least frequent and least morphologically productive conjugation in both standard and non-standard varieties of the language. However, this tendency is not uniformly reflected across all Romanian dialectal varieties. Certain Daco-Romanian dialects exhibit a divergent pattern in which the second conjugation is preserved or even preferred over the third. In these dialects, the continued presence of verbs etymologically associated with the second conjugation, along with the emergence of analogical reassignments from the third to the second, has contributed to a partial reconfiguration of the respective verbal inventories.

The first part of this study explores these analogical reassignments from a diatopic perspective. The analysis draws on data from both general and regional Romanian linguistic atlases, dialectal text corpora, and glossaries compiled within the NALR program. The findings consistently show that the western (Crișana), southern (Muntenia), and southwestern (Oltenia) regions, as well as the north of Moldova, on both sides of the Prut river (including Bucovina), are the primary areas where analogical second conjugation forms have become increasingly prevalent at the expense of third-conjugation equivalents.

The second part of the study, to be published in the forthcoming issue of the journal, will address the phenomenon from diachronic, etiological, and normative perspectives.

Keywords: *Daco-Romanian verb, second conjugation, third conjugation, etymological, analogical.*